

РЕЦЕНЗИЯ

от доц. д-р арх. ЯСЕН ИВАНОВ КЪОСЕВ,
кат. „Градоустройство“, Архитектурен факултет, УАСГ

Относно: **Дисертационен труд на ЕМИЛИЯ РУМЕНОВА КЪЛЕВА-ХАЙДУТОВА**
„ОПАЗВАНЕ НА АРХИТЕКТУРНОТО НАСЛЕДСТВО НА БЪЛГАРИЯ
ОТ ВТОРАТА ПОЛОВИНА НА ХХ ВЕК“
за присъждане на ОНС „Доктор“

ДОКТОРСКА ПРОГРАМА: „Опазване, реставрация и адаптация на паметниците на архитектурата“

ПРОФЕСИОНАЛНО НАПРАВЛЕНИЕ: 5.7. Архитектура, строителство и геодезия

Университет по архитектура, строителство и геодезия - Архитектурен факултет
Катедра “История и теория на архитектурата”

Научен р-л: доц. д-р арх. ЙОРДАНКА КАНДУЛКОВА

Настоящата рецензия е изготвена въз основа на протокол № 1/ 19.01.2017г. от заседание на научното жури, назначено със заповед № 1172/ 22.12.2016 г. на Ректора на УАСГ.

1. Описание на представените документи, публикации и дисертационен текст с приложения към него.

1.1. Документи, удостоверяващи успешното провеждане на докторантурата в процедурно и административно отношение. Докторантът е представил всички необходими документи, удостоверяващи нормативната коректност на процедурата по отношение на зачисляване в докторантура, провеждане на образователния и изследователски процес, надлежно изпълнение на индивидуалния план за обучение, взети успешно докторантски изпити, отчетност по време на докторантурата, осъществена академична натовареност и публикационна активност, както и своевременно отчисляване с право на защита в края на периода на докторантурата. Представените документи удовлетворяват всички изисквания на ЗРАСРБ, ППЗРАСРБ, ЗВО, ПУДПЗДС на УАСГ. Провеждането на докторантурата е осъществено в духа на

утвърдените академичните традиции и добрата практика на катедрата и Архитектурния факултет.

1.2. Дисертационен труд. Представеният за рецензиране дисертационен труд представлява корпус от 356 стр., от които:

- над 160 стр. дисертационен текст;
- списък с публикациите на автора по темата на дисертационния труд;
- списък с участия на автора в научни форуми по темата на дисертационния труд,
- библиография (10 стр.), включваща 84 заглавия на кирилица, 46 на латиница, използвани 19 международни и 4 национални програмни и нормативни документи, 46 електронни източници;
- Приложение 1: Илюстративни примери – 80 стр.;
- Приложение 2: Приложни продукти, свързани с труда – 92 стр.

1.3. Публикации и участия в научни конференции. Представени са 7 индивидуални авторски публикации на български език, 2 на английски, 1 на италиански език, както и 3 публикации в съавторство с арх. Анета Василева (2 от тях на български и една на английски език). Публикациите са направени в периода 2010-2017г. Представени са шест участия в ключови форуми, пряко свързани с темата на дисертационния труд, осъществени в периода 2008-2016г.

Всички материали са представени на хартиен и цифров носител, коректно и изчерпателно, в чудесна стилистична редакция и графично оформление. Те напълно удовлетворяват нормативните и формално-процедурните изисквания и отговарят на академичните очаквания, предявявани към докторантите в Архитектурния факултет.

2. Биографични данни и характеристика на докторанта. Арх. Емилия Кълева-Хайдутова е родена през 1980г. Завършва Английската гимназия в гр. Русе през 1999г. Получава магистърска степен по архитектура в АФ на УАСГ през 2006г. От 2010 до 2013г. е редовен докторант към катедра „История и теория на архитектурата“ при УАСГ с тема „Опазване на архитектурното наследство на България от втората половина на ХХ-ти век“ с научен р-л доц. д-р арх. Й. Кандулкова, а от 2016г. е преподавател. От 2008г. е правоспособен архитект, включена е в ПР по чл.165 от ЗКН, притежава сертификати за успешно проведени специализирани курсове в Италия, Франция, Румъния, България. Арх. Кълева има значителен опит в практическа административна, творческа и изследователска дейност, свързана с проблемите на културното наследство. От 2011 до 2015г. е главен специалист в НИНКН. От 2011 до 2013г. е

ръководител за НИИКН на международен проект АТРИУМ – Архитектура на тоталитарните режими през XX век в градското управление. Официално представената информация, както и личните впечатления на рецензента от работата на арх. Кълева като част от академичната общност на Архитектурния факултет очертават убедително личността на един млад и енергичен изследовател и творец със задълбочена специализирана квалификация и опит в областта на опазване на КН, а също така преподавател и творец с успешна реализация и перспективи.

3. Актуалност и дисертабилност на темата „Опазване на архитектурното наследство на Б-я от втората половина на XX век. Темата на дисертационния труд е изключително актуална и може да допринесе за спасяването на наследство в риск. Нейната валидност се утвърждава още повече в заетата партньорска позиция на интелектуално сътрудничество и целево допълване със синхронната разработка на арх. Анета Василева „Българската архитектура през втората половина на XX век. Външни влияния и развитие на идентичността“. Осъщественото успешно партньорство на тези две самостоятелни докторски разработки очертава възможности за бъдеща отворена мрежа на интелектуална колаборация в докторски програми, към която да се присъединяват и нови изследователи с тематично свързани разработки.

Трябва ясно да се декларира дисертабилността на рецензираната разработка въз основа на широк кръг причини, сред които:

- **Социално-икономическите и законово-нормативни промени у нас изискват отново да се формулират принципите, подходите и методиката за опазване на архитектурното наследство.** ЗКН (2009) вече включва следвоенния период в обхвата на наследството.

- **Темпът на загуба на наследството в момента е много по-бърз от темпа на осъзнаване ценността на обектите.** Следователно търсенето на ефективни подходи за опазване е особено актуално.

- **Архитектурното наследство от втората половина на двадесети век твърде често е наследство в риск,** недостатъчно документирано, слабо проучено, често неосъзнато като ценност не само от страна на масовия гражданин, но дори от част от представителите на интелектуалните кръгове, неизкушени в тясната архитектурна професионална област. Проучвания по темата могат да повишат осъзнаването на ценностите, което допринася за тяхното запазване, а предлагането на подход за опазване трябва да се разглежда като директен принос.

- Архитектурното наследство от втората половина на XX век притежава ценностни качества и специфични отлики, често е поставено в характерна урбанистична и ансамблова среда, заплахите към него също са характерни. Това означава, че е необходимо формулиране на специфичен подход за опазване на тази група обекти на КН.

- Създаването на подход за опазване на наследството от втората половина на XX век дава практико-приложен смисъл на историческото му изследване.

- Значителна част от архитектурното наследство от втората половина на 20-ти век засяга архитектурната рецепция на модернизма у нас. **Двете свързани дисертации, фокусирани в периода от втората половина на XX век, осъществяват и важна част от проучването на модерното движение в българската архитектура изобщо. Настоящата дисертация обаче реално допринася за бъдещето на това архитектурно наследство.** Интересът към българския архитектурен модернизъм расте в последните години и намира убедителни изяви във формално-академичен план, но и в публичния интелектуален дебат, в индивидуалното изследване, в архитектурната теория и в изкуствознанието, в урбанистичното проучване. Сред примерите за синхронен изследователски интерес към модернизма у нас можем да посочим труда на изкуствоведа д-р Боряна Вълчанова „Влиянието на европейския модернизъм върху българската архитектура в периода между двете световни войни“ (2016), както и дръзновените проучвания, заснемане, документиране и публицистична активност на изкуствоведа Васил Макаринов за българския архитектурен модернизъм от 20-те, 30-те и 40-те години, проникващи активно в електронната информационна реалност. Могат да се посочат и дисертационни разработки в Архитектурния факултет, посветени на българското градоустройство във втората половина на XX в. Това е период, от който ни дели вече достатъчна времева дистанция, за да го разглеждаме не в публицистичен, а в научен план. **Не разполагаме досега обаче с цялостно, специално ориентирано, съвременно и актуално научно изследване, посветено точно на опазването на архитектурното наследство от втората половина на 20-ти век.**

4. Характеристика на труда. Трудът се състои от въведение, четири глави и заключение. Във въведението правилно са определени целите и задачите на изследването. Декларираните цели са: 1. да се дефинира разглежданото наследство като стойностно КН (като така се доказва нуждата от опазване) и 2. „да предложи

подход за неговото опазване в светлината на съвременните представи за културното наследство и международните теории и практики за защита“. По отношение на методиката е възприет системно-сравнителен подход, като постоянно се осъществява съпоставка в български и международен план.

В първа глава се изяснява историческият контекст на изследването. Историята на страната през разглеждания период се разкрива в нейната сложност. Процесите са обяснени рационално, а оценките са мотивирани. Постигнат е интердисциплинарен характер на проучването, демонстрирана е висока историческа осведоменост и култура, аналитична добросъвестност. Тази глава дава възможност за безпристрастен съвременен прочит на историческия период, като се разкрива влиянието на историческия процес и обществената реалност върху архитектурното творчество и практика, обясняват се задачите, които архитектурата от периода е изпълнявала. Тази глава има важна допълнителна роля: да раздели отшумялата идеологическа мотивация от обективно постигнатите културни ценности на средата, предмет на архитектурно-историческото изследване, ценности, към чието опазване авторът се стреми.

Архитектурното творчество като колективен социален жест принадлежи на своето време и не може да бъде адекватно оценявано вън от историческия контекст. Съвременният подход към оценка и опазване на архитектурното наследство обаче трябва безпристрастно да очертае трайната културна (в частност архитектурна) ценност и да я *отдели* от оценките за отминалата политическа история на периода.

Постигнат е широк, наднационален кръгозор при анализа на историческата еволюция на отношението към КН. Анализът на съвременната ситуация обаче разкрива рисковото състояние на наследството и сочи необходимостта от ефективен подход за опазване. В тази глава проличава и личният опит на автора от участие в международни и български проекти, посветени на опазване на КН.

Във втората глава успешно е защитено основанието архитектурното наследство от втората половина на XX век да се разглежда като културно наследство. Тази глава активно застъпва интернационалната съпоставка, като разширяването на времевите рамки на наследството, подлежащо на защита, е мотивирано в унисон със световните тенденции, както и с международно признати теоритични постулати, широко валидни нормативни и програмни документи. Разгледана е спецификата на архитектурното наследство от периода, изтъкната е високата обвързаност на градоустройство, ансамбловото творчество, архитектура и детайл. Авторът систематизира и жанровите особености на различни групи обекти на наследството.

Правдиво е твърдението, че архитектурното наследство от периода на социализма е онзи масов контекст, сред който ще се изявява съвременното и бъдещо архитектурно творчество. Опазването на наследството основателно се раглежда и като начин за постигане на съвременно архитектурно качество.

В трета глава е характеризирано състоянието на наследството от втората половина на ХХ век. Типологизирани са характерните варианти, типичните сценарии, очертаващи възможното състояние на обектите: цялостно или частично разрушаване, изоставяне, цялостно преобразяване на обектите и тяхната среда, наличие на несъобразени намеси в архитектурния образ, функционално обезсмисляне и т.н. Изчерпателно, но ефективно и категорично са определени факторите за състоянието на наследството. Характеризирана е проблемната ситуация, основанията да се търси подход за опазване стават несъмнени, формират се рационални нагласи, на базата на факторите за съвременното състояние, да се определят основните търсения при формулиране на бъдещия подход за опазване.

Четвърта глава „Насоки за опазване на архитектурното наследство от втората половина на ХХ век в България“ има съществено значение, тъй като в нея се съдържа основна част от изпълнението на възприетите цели на дисертационния труд. При работата над тази глава авторът демонстрира своите способности, опит и познания в областта на опазване на КН. Ясно, категорично и с дълбоко познаване са изяснени понятийният апарат, институционалният, нормативният, творческо-проектантският, урбанистичният, икономическият и социалният контекст на дейността по опазване. Подложена е на анализ националната система за опазване на КН. Поставен е акцент върху необходимостта от управление на риска, „който засега у нас не е разпознат като управляем, а дейността обикновено е насочена към поправка на вече възникнали щети“. Проследено е развитието на правните регулации у нас и е установен упадък на системата за опазване, като се търсят ефективни подходи за неговото преодоляване. Направени са изводи относно необходимостта от: предоставяне на юридическа защита на разглежданото наследство, въвеждане на ефективно управление на риска, подходяща социализация на обектите на наследството. Посочена е необходимостта от стимулиране на проучване и документиране, запознаване на обществеността с оглед осъзнаване на ценността на опазваните обекти, популяризиране, включване на архитектурния пласт в образователната програма. Рецензентът споделя убедеността за необходимост от тези специфични, интелектуално-информационни, дори просветителско-възпитателни мерки, които биха осигурили не просто физическо съхраняване на наследството в един

исторически момент, а трайното му социализиране и вграждане в съзнанието на общността като осъзната ценност, което би допринесло и за дълготрайно физическо съхраняване. Насоките за опазване са специфицирани към всеки етап – идентифициране, деклариране, предоставяне на статут, прилагане на план за опазване и управление като инструмент, включване на авторите на обектите в дейността по опазване и т.н. Предлаганите насоки за опазване очертават своеобразен иновативен модел, съчетаващ формални и неформални действия. Този модел е едновременно ясно специализиран, ориентиран към наследството от втората половина на XX век, но в същото време е напълно съвместим, вградим във валидната нормативна и институционална рамка. Предлага се еволюционен подход и адаптивност към специфичните групи обекти/периоди. Очертани са неформалните начини за провокиране на опазване на обектите: десакрализация, консервиране и експониране на разрухата, включване в системата от по-високо ниво и т.н.

5. Приноси на труда. В частта „Заключение“ се предлагат обобщени изводи, очертават се перспективи, определят се приносите на труда. **Рецензентът приема за реални представените приноси.** Независимо, че са представени самостоятелно в 7 точки, приносите могат да бъдат групирани в **две основни групи**: 1. приноси, свързани с изясняване характеристиките на самото наследство и неговата ценност и 2. приноси, свързани със създаването на ефективен подход за опазване на това наследство. **Първата група приноси** включва следното: събран и систематизиран е опит в дейността по опазване, доказани са качествата на архитектурното наследство от втората половина на XX в. като КН, формулирани са неговите специфики. **Втората група приноси** включва: изведено е управлението на риска като ключов фактор, предложени са конкретни стъпки за усъвършенстване системата за опазване, разработени са алтернативни методи за опазване, с конкретни примери са илюстрирани възможностите за съвместно приложение на представените в труда теоритични насоки за опазване.

6. Значение на представените публикации. Прегледът на представените публикации, свързани с труда, както и участията в научни форуми, показва убедителна връзка на публикационната дейност на докторанта с темата на дисертационния труд. Доказана е трайната и устойчива, задълбочена професионална ангажираност на докторанта. Хронологията на публикациите показва, че е спазено изискването за своевременна публикационна дейност, свързана с всеки етап от разработване на дисертацията. Може с основание да се приеме, че представените пред широка научна

аудитория идеи и предложения, свързани с темата на дисертацията, имат в значителна степен ролята на апробация на тезите, застъпвани в труда.

7. Препоръки. Трудът е богато илюстриран. Рецензентът категорично препоръчва представените проекти и реализации в илюстративния материал да бъдат винаги ясно датирани и авторите им посочвани не само в текста, а под съответния образ. Това допринася за поддържането на жива и точна памет за творческите и исторически факти, което е допълнителната полза от всеки изследователски труд, независимо от пряката му цел и предназначение.

8. Заключение. Дисертационният труд успешно свидетелства за постиженията и качествата на автора в научен, образователен и приложен аспект и отговаря както на законовите изисквания, така и на добрата практика по провеждане на докторантури в Архитектурния факултет. Рецензентът няма значими препоръки към представения труд. Публикационните изяви на докторанта са стойностни и свързани с дисертационната тема. Докторантът притежава доказан опит в проектантската, административна и академична дейност. Декларираните приноси на труда са реални. **Въз основа на всичко това и в съответствие с нормативните изисквания, предлагам на Уважаемото научно жури да присъди на арх. Емилия Кълева-Хайдутова ОНС „Доктор“ в научна специалност (докторска програма) „Опазване, реставрация и адаптация на паметниците на архитектурата”, професионално направление „5.7. Архитектура, строителство и геодезия“.**

Февруари 2017г.

Рецензент:

Доц. д-р арх. Ясен Къосев